

8. Выготский Л.С. Психология искусства : Анализ эстетической реакции / Выготский Лев Семёнович. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 480 с.

УДК 159. 923. 2 : 159. 942. 2

САМОСТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЕМОЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ САМОСВІДОМОСТІ

Горбатих В.В., аспірант

Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України

В статті автор розглядає питання про дослідження такого феномена як самоставлення особистості. Акцент у статті був зроблений на розкритті самоставлення особистості як емоційного компоненту самосвідомості.

Ключові слова: ставлення, самоставлення, емоційно-ціннісне ставлення до себе, узагальнена самооцінка, самоповага, емоційний компонент самопізнання.

Горбатых В.В. САМООТНОШЕНИЕ ЛИЧНОСТИ КАК ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ САМОСОЗНАНИЯ / Институт психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины.

В статье автор рассматривает вопрос об исследовании самоотношения личности. В статье акцентируется внимание на раскрытии самоотношения личности как эмоционального компонента самосознания.

Ключевые слова: отношение, самоотношение, эмоционально-ценностное отношение к себе, общая самооценка, самоуважение, эмоциональный компонент самосознания.

Гorbatih V.V. SELF-ATTITUDE OF PERSONALITY AS THE EMOTIONAL COMPONENT OF SELF-CONSCIOUSNESS / Institute of psychology of G. S. Kostyuck , Ukraine.

In the article the author dwells upon the question of the investigation of self-attitude of personality. In the article the author tries to draw attention to the problem of opening of self-attitude of personality as the emotional component of self-consciousness.

Key words: attitude, self-attitude, emotionally-valued attitude to oneself, general self-evaluation, self-esteem, emotional component of self-consciousness.

Дослідження питання самоставлення особистості є традиційною психологічною проблемою, яка і на сьогоднішній день є актуальною.

Значні перетворення, які відбуваються в соціально-економічному, політичному, культурному житті негативно позначаються на характері родинного та суспільного виховання сучасної людини. Сьогодні воно базується на прагматичних потребах, діловому спілкуванні та інтенсивній інтелектуалізації, і зовсім мало уваги приділяє розвитку внутрішнього світу особистості, який є джерелом переживань та важливої складової психологічної своєрідності людини. Таке стихійне пізнання особистістю себе, власних переживань та здібностей призводить до ускладнення становлення самоставлення, що впливає на її соціальну активність, життєву позицію та ціннісні-орієнтації.

Проблему самоставлення досліджували такі вчені, як Б. Ананьєв, І. Кон, О. Леонтьєв, В.М'ясіщев, В. Столін, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, І. Чеснокова, Д. Ельконін. Їхні праці зробили вагомий внесок у розробку основних теоретичних положень проблеми самоставлення особистості. Але на сьогоднішній день немає однозначного визначення поняття «самоставлення». Відсутність чіткої термінології привела до того, що значення використаних термінів більшістю авторів не розрізняються, вони найчастіше вживаються як синоніми. У зв'язку з цим нам необхідно дослідити феномен самоставлення.

Відповідно до цього **мета нашої статті** - проаналізувати підходи щодо визначення феномена самоставлення особистості.

Аналіз феномена самоставлення обов'язково передбачає визначення поняття ставлення особистості.

В сучасній психологічній науці вважається, що поняття «ставлення» є найбільш змістовною для визначення конкретної особистості. На думку С. Рубінштейна, становлення особистості є розвитком її нових ставлень до навколишнього світу, а міра їх сформованості і визначеності є мірою зрілості особистості. Такої ж думки що до визначення категорії «ставлення» має Б. Ананьєв. Він наголошував на ролі ставлення людини до себе як одного із важливих чинників виникнення і стабілізації цілісності особистості.

Теоретичні та різні прикладні аспекти категорії «ставлення» певною мірою розкриваються в працях М. Алексєєвої, О. Андрєєвої, О. Алфьорової, Л. Божовича, В. Бондаревського, Р. Гурової, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Мерліна, В. М'ясіцева, С. Рубінштейна, М.Савчина, Г. Щукіної та ін. вчених. У своїх роботах дослідники відзначали багатогранність цього психологічного феномена та різноманітність аспектів його вивчення, серед яких називали: структуру ставлення, зв'язок ставлення з потребами і мотивами, зв'язок із пізнавальними інтересами, ставлення до діяльності.

Ставлення має складний психологічний зміст, воно включає емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. На сьогоднішній день про роль двох останніх компонентів у структурі ставлення більше відомо, чим про емоційний. Адже його вивчення прямо пов'язане з вивченням проблеми емоцій, котра залишається найменш розробленою в сфері психології, хоча в останні часи тут відбуваються позитивні зміни завдяки таким дослідникам, як Б. Додонов, О. Запорожць, В. Котирло, О. Кульчинська, Я. Неверович, К.Обуховський, О. Овчинникова, Т. Титаренко, О. Чебикін та ін.

Емоційний компонент у структурі ставлення є провідним, бо власне ставлення особистості виникає у процесі накладання її емоцій на предмет, що певною мірою усвідомлюється, пізнається нею. Тож будь-яке за змістом ставлення завжди мусить емоційно переживатись людиною. Без емоційного компонента взагалі не може бути об'єктивних оцінних ставлень суб'єкта. Тому й кажуть, що в свідомості відбувається когнетивне відображення дійсності і смислове відображення цієї дійсності, а в кожному акті психічної діяльності ми маємо елементи того і іншого. Враховуючи важливість ролі емоційного компонента ставлення особистості, дослідники констатують, що особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу емоцій, бажань, і виражаються в поведінці суб'єктів, в їхніх діях та переживаннях. Як писав С. Рубінштейн: « Наші власні переживання як би безпосередньо вони не переживалися, пізнаються і усвідомлюються лише опосередковано, через їх ставлення до об'єкту» [6; 10].

Як бачимо, ставлення - це продукт індивідуального розвитку особистості, який характеризує ступінь її інтересу, силу емоцій, бажань і виражається в її поведінці.

У свою чергу самоствавлення - це ставлення до самого себе. Воно не може одночасно й раптово виникнути зі ставленням до зовнішніх щодо людини об'єктів.

Ставлення до самого себе - це осмислене ставлення до власних суб'єктивних утворень, тобто особистісних властивостей.

Розглядаючи самоствавлення в контексті таких проблем, як: онтогенез самоствавлення, основні механізми формування стійкого позитивного самоствавлення, значні фактори порушення нормального розвитку особистості та сенситивний період становлення самоствавлення, науковці психології використовують різні терміни для його опису. До таких можна віднести «загальну» або «глобальну самооцінку», «самоповагу», та «емоційно-ціннісне ставлення до себе».

«Глобальна самооцінка» стала предметом психологічного аналізу завдяки виданим у кінці XIX століття працям У. Джеймса. Де поняття самооцінки визначається через співвідношення реальних досягнень індивіда та його домагань, тобто як результат сполучення в образі Я «Я-реального» та «Я- ідеального». Так, Р. Бернс прирівнює самоствавлення до інтегральної (глобальної) самооцінки і визначає його як афектну складову установки на себе, яка має стійкий характер і володіє різною інтенсивністю залежно від контексту змісту образу Я. Подібних поглядів на природу узагальненої і стійкої самооцінки (self-esteem) дотримується С. Куперсміт. Він називає самоствавленням «ставлення індивіда до себе, яке складається поступово і надає звичний характер; воно виявляється як відчуття схвалення, ступінь якого відображає переконаність індивіда в своїй самоцінності, значущості» [5;2]. На думку М. Розенберга, самооцінка відображає ступінь розвитку в особистості почуття самоповаги, відчуття власної цінності та позитивного ставлення до всього того, що входить у сферу «Я». Відповідно, висока самооцінка – основа ухвалення себе, а низька самооцінка припускає неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до своєї особистості. [34;7].

У вітчизняній психології під глобальною самооцінкою переважно розуміється особливе афектне утворення особистості, яке є результатом інтеграції самопізнання і емоційно-ціннісного самоствавлення [7; 9]. У розумінні І. Кона самооцінка «є спільним знаменником, підсумковим вимірюванням «Я», що виражає міру ухвалення або неприйняття індивідом самого себе, позитивне або негативне ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок». А, у свою чергу, самоухвалення визначається ним як «ухвалення себе як унікальної індивідуальності, що володіє не тільки перевагами, але і слабкістю і недоліками»[69;4].

Виділяють три основні підходи в описі механізмів формування глобальної самооцінки з приватних самооцінок:

- глобальна самооцінка як конгломерат приватних самооцінок, які пов'язані з різними аспектами Я-концепції;
- як інтегральна самооцінка приватних аспектів, зважених за їх суб'єктивної значимості;

- як ієрархічна структура, що включає приватні самооцінки, інтегровані за сферами особистісних проявів і в комплексі складають узагальнене «Я», яке знаходиться угорі ієрархії.

Розуміння глобальної самооцінки як простої суми приватних самооцінок піддається критиці. Найбільш популярним серед дослідників є другий підхід, який розглядали У. Джемс, С. Куперсміт, М. Розенберг, Ходжа і Макарти та ін. вчені. Вони стверджували про те, що різні сфери та особливості особистості, які можуть виступати в якості об'єктів самооцінок є нерівнозначні і самооцінки грають тим більшу роль, чим більш значимим являється оцінюваний аспект.

Отже, такі вчені, як Р. Бернс, У. Джеймс, С. Куперсміт, І. Кон, М. Розенберг, Ходжа і Макарти, розглядаючи самоставлення особистості як загальну або глобальну самооцінку, виділяють два положення: перше положення полягає в тому, що існує деяка узагальнена самооцінка, яка є цілісним, однорівневим і універсальним утворенням, що виражає ступінь позитивності ставлення індивіда до власної уяви про себе; друге положення полягає в тому, що ця узагальнена самооцінка якимось чином інтегрується з приватних самооцінок.

Але у сучасній вітчизняній психології поняття єдиної, цілісної самооцінки не отримало подальшого свого розвитку: більшість досліджень присвячені приватним самооцінкам, які будучи чинниками саморегуляції особи, не дозволяють судити про суть ставлення людини до себе як такому.

А ось, такий підхід до визначення поняття самоставлення як самоповага - є актуальним і досі.

«Самоповага» в західній психології частіше всього розглядається у зв'язку з вивченням уявлень особистості про себе як системи соціальних настанов. При цьому під настановою розуміється гіпотетичний конструкт, який позначає засноване на минулому досвіді стан готовності людини, що направляє, змінює або іншим чином впливає на його поведінку.

Можна виділити два підходи до визначення змісту самоповаги як настановного за своєю природою утворення:

- самоповага як загальна настанова особистості відносно своєї цінності (С. Куперсміт, М.Лукін, Н. Сарджвеладзе) Під самоповагою при цьому приймається позитивна чи негативна настанова, звернена на специфічний об'єкт, званий «Я», що включає в себе пізнавальний (знання про себе, уявлення про свої якості, властивості), емоційний (оцінка цих якостей і пов'язані з нею почуття стосовно себе) і практичний компоненти;
- самоповага як емоційний компонент настанови (Р. Бернс, В. Горянїна, І. Кон, М.Розенберг).

У вітчизняній психології розуміння самоставлення як настановного утворення знайшло своє відображення в роботах таких дослідників, як В. Ядов, І. Кон, Л. Лукін, Н.Сарджвеладзе, Д. Узнадзе, В. Ядов. В даній традиції концептуальна модель самоставлення як соціальної настанови найбільш детально розроблена грузинським психологом Н. Сарджвеладзе. Цей дослідник вперше ввів «самоставлення» у науковий ужиток як спеціальне поняття, класифікує його як підклас соціальної настанови. Самоставлення як ставлення суб'єкта потреби до ситуації її задоволення, яке направлене на самого себе. На думку дослідника, ставлення до себе разом із соціальним статусом і настановою особи до зовнішнього світу, складає зміст системи «особа – соціальний світ» і є однією із структурних одиниць диспозиційного ядра особи. Під диспозицією автор розуміє «схильність до певної взаємодії особи з соціумом і самим собою ... як деяка готовність або зафіксована настанова суб'єкта життєдіяльності». [21; 8].

У своїх дослідженнях В. Ядов та Л. Лукін розглядали самоставлення як ієрархічну систему настанов особистості, які направлені на саму себе і представили у вигляді чотирьох рівнів:

- вітальний, який об'єднує елементарні, фіксовані, більшою частиною неусвідомлені настанови (у вигляді переживань, настанов щодо ставлення до себе як до суб'єкта вітальної активності);
- конкретно-ситуативний, змістом якого є складніші, усвідомлені настанови ставлення до себе як до суб'єкта конкретних видів діяльності; виражаються у парціальних самооцінках і окремих образах, які виникають в результаті зіставлення суб'єктивних Я-образів і Я- образів значимих інших;
- узагальнений, який являє собою «єдиний узагальнений образ свого Я, більш зрілий і стабільний»;
- ціннісний, який відображає ставлення до себе як до члена суспільства і змістом якого виступають ціннісні орієнтації суб'єктивної, соціальної активності.

Крім цього, у психологічній літературі самоставлення особистості визначається як емоційний компонент самосвідомості. Ставлення особистості до себе як афектна складова самосвідомості найчастіше виникає внаслідок того, що його когнітивна складова не сприймається людиною байдуже.

Теоретичні основи розуміння самоставлення як компонента самосвідомості були закладені І. Чесноковою, яка ввела в науковий ужиток поняття «емоційно-ціннісне самоставлення». На її думку самоставлення – це емоційно-ціннісне ставлення до себе, один з внутрішніх процесів самосвідомості, що

відображає єдність моменту самопізнання і системи переживань. Переживання при цьому розуміється як внутрішня динамічна основа, спосіб існування самоставлення [18; 9]. Воно може виражатися як у формі безпосередньої емоційної реакції, так і в «інактуальній формі», коли жива емоційна реакція відсутня і замінюється оцінним судженням. За ним стоїть у даний момент не актуалізоване стійке почуття, а згорнута, в певний час безпосередньо пережита емоційна реакція [19; 9]. І. Чеснокова підкреслює, що самоставлення може існувати в різних формах: гордості, самолюбства, самоповаги тощо і постійно перебуває у динаміці, в процесі безперервного розвитку. Воно має інтегральну тенденцію до розвитку з великої кількості переживань різноманітних емоційних станів, почуттів особистості відносно самої себе у різні вікові періоди. В міру розвитку емоційного досвіду у суб'єкта складається більш або менш узагальнене емоційно-ціннісне ставлення до себе. Почуття, емоційні стани, що були пережиті в різний час у зв'язку з роздумами про себе, складають той емоційний фонд, який є необхідною умовою створення змістовного багатства самосвідомості.

О. Леонтьєв, В. Столін, Є. Соколова також розглядають поняття самоставлення як емоційний компонент самосвідомості. Так, О. Леонтьєв визначає емоційно-ціннісне ставлення до себе, як стійке емоційне ставлення, яке має «виражений предметний характер, що є результатом специфічного узагальнення емоцій» [73, 5]. В. Столін опираючись на ідеї О. Леонтьєва про діяльність, свідомість особистості написав концепцію самосвідомості. В руслі даної концепції автор розглядає загальні уявлення про самопізнання та самоставлення. Де самоставлення представлено як емоційний компонент одиниці самосвідомості – сенсу «Я». На думку автора, зміст Я утворюється як відношення або зіткнення власних якостей, властивостей з мотивами та цілями суб'єкта і описується за допомогою таких емоційних вимірювань, як: симпатія, повага і близькість, які в різних пропорціях знаходяться в конкретних внутрішніх діях-настановах. Вони ж безпосередньо пов'язують самоставлення з процесами аутокомунікації або внутрішнього діалогу. «Саме в процесі внутрішнього діалогу самоставлення розкривається найбільш повно і змістовно, будучи по суті результатом або продуктом цього аутокомунікативного процесу» [11;6]. Такі три емоційні вимірювання, складають основу макроструктури самоставлення. «Симпатія-антипатія» пов'язана з безпосереднім переживанням приязні чи неприязні, безоцінної позитивної або негативної емоції прихильності або неприхильності. Вимірювання «пошана-неповага» фіксує більш оцінний компонент ставлення, який передбачає порівняння або внутрішнє обґрунтування. А «близькість-віддаленість» відображає переживання внутрішньої міжособової дистанції, суб'єктивну близькість до об'єкта відносин.

Отже, вихідним положенням цих досліджень є розуміння самоставлення як емоційного компонента самосвідомості, який складається із сукупності емоційних переживань і оцінних суджень особистості, пов'язаних з розумінням особистістю свого Я як суб'єкта, що відрізняється від інших.

У зв'язку з цим, можна виділити три основні підходи до визначення самоставлення особистості:

- 1) самоставлення як загальна або глобальна самооцінка;
- 2) самоставлення як самоповага;
- 3) самоставлення як емоційно-ціннісне самоставлення.

На сьогоднішній день самоставлення особистості розглядається як емоційний компонент самосвідомості. Який виникає на основі залучених у раціональні моменти самосвідомості переживань, що виступають критерієм позитивної або негативної сигнальності форм самоставлень.

У сучасній психології найбільш поширеним поняттям, за допомогою якого описується емоційний компонент самосвідомості, являється «емоційно-ціннісне самоставлення», яке, з одного боку, спирається на самопізнання, а з іншого - створює головні передумови для формування саморегуляції, самоактуалізації і саморозвитку.

Перспективними напрямками нашого подальшого дослідження є виявлення впливу батьківського виховання на становлення самоставлення дітей старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева Н.Н. Развитие представлений о самом себе у ребенка от рождения до 7 лет / Н.Н. Авдеева, А.И. Силвестру, Е.О. Смирнова // Воспитание, обучение и психологическое развитие. - М., 1977. - С. 21-76.
2. Бернс Э. Развитие Я-концепции и воспитание / Э. Бернс. - М.: Прогресс, 1996. - 420 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. / Л.И. Божович - СПб. и др.: Питер. (Серия «Мастера психологии»), - 2008. - 398 с.
4. Дятленко Н.М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників: Автореф. дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07./ Центральний ін-т після дипломної педагогіки освіти АПН України. - К. 2002. - 22 с.
5. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. / И.С. Кон. -М.: Политиздат, 1984. - 335 с.

6. Кондратенко Т.Д. Обучение старших дошкольников / Т.Д. Кондратенко, В.К. Котырло, С.А. Ладывир. - К. «Рад школа», 1986. – 152 с.
7. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід): Дис... докт. психол. наук. – К., 2000. – 336 с.
8. Кольшко А.М. Особенности межличностного взаимодействия педагогов с различными типами самоотношения / А.М. Кольшко // Веснпс Гродзенскага дзяржа-унагаушверсгэтшмяЯнюКупалы. Серия 1. - 2001. - № 1 (6). - С. 172-178.
9. Котырло В.К. Воспитание гуманных чувств у детей / В.К. Котырло, С.Е. Кулачковская, С.А. Ладывир, Ю.А. Приходько / [Под ред. Л.Н. Проколиенко, В.К. Котырло]. – К., «Рад школа», 1987. – 174 с.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. - М., 1946. – 346с.
11. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И.Чеснокова. – М.: Наука, 1977. – 144 с.

УДК 784.01: 37(076)

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТА ЗАГАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Гринь Л.О., ст. викладач, аспірант

Запорізький національний університет

Стаття є актуальною для розгляду у науковій сфері. Вона торкається як наукових аспектів, так і практичних. У ній розглядається історико-теоретичний аспект становлення вокального мистецтва, розкриваються загальні методичні та педагогічні принципи вокальної школи.

Ключові слова: bell canto, кантиленний спів, вокальна школа, розвиток голосу

Гринь Л.А. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВОКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ И ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ СТАНОВЛЕНИЯ ВОКАЛЬНОГО ИСКУССТВА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья актуальна в научной сфере, затрагивает как научные аспекты, так и практические. В ней рассматривается историко-теоретический аспект становления вокального искусства, раскрываются общие педагогические принципы вокальной школы.

Ключевые слова: bell canto, кантиленное пение, вокальная школа, развитие голоса

Grinn L.O. METHODOICAL FOUNDATION OF VOCAL SCHOOL AND MAIN PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF VOCAL SCHOOL / Zaporizhzhya national university, Ukraine

An article is actually by consideration in the science sphere. This article touches science aspects and practical aspects. In article consider the historical-theoretical aspect in formation vocal art, expose main pedagogical principles of vocal school.

Key words: bell canto, singing, vocal school, development voice

За своїми невичерпними можливостями співацький голос людини перевершує найдосконаліші музичні інструменти. Але для того, щоб заблищати всіма барвами, він має бути якнайстаранніше опрацьований і сформований. Тому усе багатство голосу може розкрити лише співак-музикант, співак-митець, який спроможний не тільки видобути з голосу потрібні йому виконавські засоби, а і здійснює весь вокальний процес свідомо, на підставі певних теоретичних знань з методики вокалу, історії вокального мистецтва.

Аналіз проведеної науково-методичної літератури вокального мистецтва показав, що науковці та викладачі приділяли увагу таким проблемам, як питання вокальної педагогіки, техніка постановки голосу та фізіологія цього процесу (Л. Дмитрієв, І. Назаренко, Ф. Заседателев, О. Жданович, В. Морозов, О. Стахевич), професійна підготовка співаків до виконавської діяльності (Н.С.Гребенюк, Г.С.Стасько, Т. П.Малишева, В. Морозов, В. Ємельянов, А. Єгоров, М. Єгоричева).

Мета нашої статті показати історико-теоретичний аспект становлення вокального мистецтва, розкрити загальні методичні та педагогічні принципи вокальної школи.

Першою європейською школою вокального мистецтва, що історично виникла на початку XVII ст., є італійська школа співу. В Італії пройшли початковий відбір та їх типізацію всі вокальні терміни і поняття, визначились основні елементи технології оперного співу, які утримуються у вокальному мистецтві всього світу і сьогодні. Будучи школою вокально-технічної досконалості, італійське мистецтво вплинуло на формування і розвиток інших національних шкіл.